

PETER WOHLLEBEN

Auteur van de bestseller *Het verborgen leven van bomen*

HET INNERLIJKE LEVEN VAN DIEREN

Liefde, verdriet, empathie –
een verbazingwekkend inkijkje
in een verborgen wereld

Over het boek

Elkaar verzorgende eekhoorns, trouwe en liefdevolle raven, meelevende bosmuizen, rouwende herten – zijn dat geen eigenschappen die uitsluitend aan mensen zijn voorbehouden?

Na het wereldwijde succes van *Het verborgen leven van bomen* verrast de gepassioneerde boswachter Peter Wohlleben ons nu met dit fascinerende boek over het emotionele leven van dieren.

Op basis van de nieuwste wetenschappelijke inzichten en indrukwekkendste voorbeelden en verhalen introduceert hij een wereld die nog maar nauwelijks bekend is: het gedrag en gevoelsleven van dieren op de boerderij en in het wild. Al snel wordt duidelijk dat dieren dichterbij ons staan dan we ooit hebben kunnen denken. Fascinerend, verhelderend, ongelooflijk!

Over de auteur

Peter Wohlleben (1964) studeerde bosbouw en werkte meer dan 20 jaar bij bosbeheer in het Rijnland. In 2006 nam hij ontslag om zijn ideeën over ecologie in de praktijk te kunnen brengen, en werd boswachter van een gebied van 1200 hectare in de Eifel. Hij schreef inmiddels meerdere boeken over het bos, dieren en natuurbehoud. Zijn boek *Het verborgen leven van bomen* was het bestverkochte non-fictieboek van 2015 in Duitsland, stond in de top 5 van *The New York Times*-bestsellerlijst en verscheen in meer dan 30 landen in vertaling. Hij woont en werkt in Hümmel, Duitsland.

De pers over *Het verborgen leven van bomen*

‘Boswachter Peter Wohlleben is geen bomenknuffelaar en al helemaal geen zweverig type. Hij schreef wel een boek over de vriendschappen van bomen, hun taal en gedrag.’ – *NRC Handelsblad*

‘Het is de aanstekelijke taal die je vooral bewust maakt van de wonderlijke ondergrondse wereld. Eigenlijk maakt hij van zijn bomen personages, net als een romanschrijver.’ – *Tzum*

‘Wie Wohllebens boek leest, zal nooit meer zomaar aan woudreuzen voorbij kunnen lopen.’ – *Elsevier Juist*

Van dezelfde auteur
Het verborgen leven van bomen

Bezoek www.levboeken.nl voor informatie over al onze boeken.
Volg @Levboeken op Twitter en bezoek onze Facebook-pagina:
www.facebook.com/Levboeken.

PETER WOHLLEBEN

**HET
INNERLIJKE
LEVEN VAN
DIEREN**

Liefde, verdriet, empathie –
een verbazingwekkend inblikje
in een verborgen wereld

Oorspronkelijke titel

Das Seelenleben der Tiere

© 2016 Ludwig Verlag, een onderdeel van Verlagsgruppe

Random House GmbH, München, Duitsland

Vertaling

Bonella van Beusekom

Omslagontwerp

Pinta Grafische Producties

Foto voorzijde omslag

Tizard Images / Getty Images

Foto auteur

Miriam Wohlleben

© 2016 A.W. Bruna Uitgevers B.V., Amsterdam

ISBN 978 94 005 0812 5

NUR 410

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB

Inhoud

Voorwoord	7
Moederliefde tot je erbij neervalt	10
Instincten – inferieure gevoelens?	16
Over de liefde voor mensen	22
Er brandt licht in de bovenkamer	29
Stom varken	38
Dankbaarheid	43
List en bedrog	46
Houd de dief!	51
Moed houden!	57
Zwart-wit	61
Warme bijen, koude herten	66
Zwermintelligentie	74
Bijbedoelingen	78
De tafels van één tot tien	81
Gewoon lol hebben	85
Lust	88
Tot in de dood	91
Naamgeving	94
Rouw	100

Schaamte en spijt	103
Medeleven	109
Altruïsme	114
Opvoeding	117
Hoe kom je van je kinderen af?	121
Wild blijft wild	124
Snippendrek	131
Een bijzonder geurtje	135
Comfort	139
Slecht weer	143
Pijn	147
Angst	150
High society	164
Goed en slecht	166
Als Klaas Vaak komt	172
Dierlijke orakels	176
Ook dieren worden oud	182
Vreemde werelden	187
Kunstmatige biotopen	193
In dienst van de mens	198
Mededelingen	201
Waar zetelt de ziel?	207
Nawoord: een stapje terug	210
Woord van dank	215
Noten	217

Voorwoord

Hanen die hun kippen voor de gek houden? Hinderdes die vrouwen? Paarden die zich schamen? Nog maar een paar jaar geleden klonk dat allemaal nog als verbeelding, als wishful thinking van dierenliefhebbers die zich nog meer verwant wilden voelen met hun protegés. Ook mij verging het zo, want ik heb mijn hele leven al dieren om me heen. Of het nu het kuiken bij mijn ouders was dat mij als moeder had uitverkozen, of de geiten bij ons bij de houtvesterij die met hun vrolijke gemakker ons leven verrijken, of de dieren die ik tijdens mijn dagelijkse wandelingen door mijn bosdistrict tegenkom: ik vraag me altijd weer af wat er in hun hoofden omgaat. Is het echt zo, zoals de wetenschap lang beweerde, dat alleen wij mensen het volledige palet van de gevoelens tot onze beschikking hebben? Zou de schepping speciaal voor ons een bijzondere weg hebben ontwikkeld, zodat wij de enigen met een bewust, vervuld leven zijn?

Als dat zo was, dan was ik hier meteen klaar met dit boek. Want als de mens bijzonder zou zijn door hoe hij biologisch in elkaar zit, dan zou hij zichzelf niet met andere soorten kunnen vergelijken. Dan zou het geen zin hebben om ons te verplaatsen in dieren, omdat we in de verste verte niet zouden kunnen vermoeden wat er in hen omgaat. Maar gelukkig heeft de natuur voor de zuinige variant gekozen. De evolutie heeft 'slechts' materiaal dat er al was telkens weer omgebouwd en gewijzigd, net als een computersysteem. En net als bij Windows 10, waar-

bij de functies van eerdere versies ook nog werken, zo functioneren de genetische programma's van onze voorouders ook nog in ons, en in alle andere soorten waarvan de stamboom zich in de loop van miljoenen jaren van die tak heeft afgesplitst. Daarom zijn er volgens mij geen twee soorten rouw, pijn of liefde. Het lijkt misschien een gewaagde bewering om te zeggen dat een varken zich net zo voelt als wij, maar de waarschijnlijkheid dat een verwonding bij hem minder erge gevoelens oproept dan bij ons is verwaarloosbaar klein. 'Ja, hallo,' roepen wetenschappers nu misschien, 'maar dat is helemaal niet bewezen.' Dat klopt en misschien zal dat ook wel nooit lukken. Dat jij je net zo voelt als ik, is ook slechts theoretisch zo. Niemand kan bij iemand anders naar binnen kijken, niemand kan bewijzen dat een speldenprik bij alle zeven miljard aardbewoners hetzelfde gevoel oproept. Maar doordat wij mensen onze gevoelens kunnen verwoorden en dat aan elkaar mee kunnen delen, hebben we kunnen constateren dat het er bij alle mensen op gevoelsniveau vergelijkbaar aan toegaat.

Zo was onze vrouwtjeshond Maxi, die in de keuken een schaal vol knoedels naar binnen had gewerkt en daarna een onschuldig gezicht opzette, geen biologische vreetmachine, maar een geraffineerde, schattige sluwe vos. Hoe vaker en hoe beter ik keek, hoe meer zogenaamd uitsluitend menselijke emoties ik bij onze huisdieren en hun wilde familieleden in het bos ontdekte. En ik ben niet de enige. Steeds meer onderzoekers komen tot het inzicht dat veel diersoorten allerlei punten van overeenkomst met ons hebben. Echte liefde tussen raven? Ga daar maar van uit. Eekhoorns die de namen van hun familieleden kennen? Is allang aangetoond. Waar je ook kijkt: dieren houden van elkaar, voelen met elkaar mee en genieten van het leven. Ondertussen zijn er heel wat wetenschappelijke onderzoeken naar deze onderwerpen uitgevoerd die echter altijd maar piepkleine deelaspecten beslaan en vaak zo gortdroog zijn geschreven dat je ze niet echt lekker ontspannen leest en

het daardoor beter snapt. Daarom wil ik hier graag jouw tolk zijn die de boeiende resultaten voor jou in gewone taal vertaalt, de afzonderlijke puzzelstukjes samenvoegt tot één totaalplaatje en dat alles gekruid met eigen observaties. Al met al levert dat een nieuw beeld op van de dierenwereld om ons heen: waardoor de beschreven soorten veranderen van door een onveranderlijke genetische code aangestuurde, ongevoelige robots in trouwe wezens en sympathieke rakkers. En dat zijn ze ook, zoals je tijdens een wandeling in mijn bosdistrict bij onze geiten, paarden en konijnen kunt zien, maar ook in de parken en bossen bij je thuis. Kom je mee?

Moederliefde tot je erbij neervalt

Het was op een warme zomerdag in 1996. Ter verkoeling hadden mijn vrouw en ik in de tuin in de schaduw van een boom een badje neergezet. Daar zat ik in het water met mijn twee kinderen heerlijk sappige stukken watermeloen te eten. Ineens zag ik vanuit mijn ooghoek iets bewegen. Iets roestbruins hipte op ons af en bleef tussendoor telkens even staan. ‘Een eekhoortje!’ riepen de kinderen enthousiast. Mijn blijheid maakte echter snel plaats voor grote bezorgdheid, want het beestje kiepte na een paar stappen om. Kennelijk was het niet in orde en na nog een paar passen (onze kant op!) zag ik dat het een dik gezwel aan zijn hals had. Het ging dus naar het zich liet aanzien om een ziek diertje dat waarschijnlijk iets met zich meedroeg wat ook nog heel besmettelijk was. En het liep langzaam maar zeker op het badje af. Ik stond al op het punt met de kinderen de aftocht te blazen, toen het allemaal heel vertederend bleek: het gezwel bleek een jong, dat zich als een bontkraag om de hals van de moeder klampte. Die kreeg daardoor amper adem en in combinatie met de zinderende hitte had ze telkens maar net genoeg lucht voor een paar pasjes; dan viel de eekhoorn uitgeput, happend naar adem, opzij.

Eekhoornmoeders cijferen zichzelf helemaal weg voor hun kroost. Bij gevaar slepen ze hun jongen op de beschreven manier naar een veilige plek. Daarbij geven de dieren het uiterste, want het kunnen per worp tot zes ukkepukjes zijn, die zich om hun hals geklemd achter elkaar laten vervoeren. Ondanks al

die zorgen is het overlevingspercentage van de kleintjes niet hoog, rond de tachtig procent maakt zijn eerste verjaardag niet mee. Dat komt bijvoorbeeld door de nachten: terwijl de rode deugnieten overdag weten te ontsnappen aan hun meeste vijanden, komt de dood in de slaap. Dan sluipen er marters door de takken van de bomen, die de dromende dieren verrassen. Als de zon schijnt zijn het haviken die, op zoek naar een lekker hapje, doldriest tussen de stammen door vliegen. Wordt er een eekhoorn gespot, dan begint een spiraal van angst. En dat bedoel ik letterlijk. Het eekhoortje probeert namelijk aan de vogel te ontkomen door naar de andere kant van de boomstam te verdwijnen. De havik maakt vervolgens een heel kort bochtje en achtervolgt zijn prooi. De eekhoorn gaat er pijlsnel om de stam heen vandoor en de vogel volgt hem, zodat er een razendsnelle spiraalbeweging van de twee dieren om de boom ontstaat. De behendigste van de twee wint en meestal is dat het zoogdiertje.

Veel erger echter dan welke dierlijke vijand ook is de winter. Om goed toegerust het koude jaargetijde in te gaan, bouwen eekhoorns nesten. Die zijn bolvormig en worden in de takken van de kruinen van bomen gemaakt. Om voor ongewenste gasten die zomaar langskomen te kunnen vluchten, maken de beesten met hun poten twee uitgangen. De basisconstructie van de bol bestaat uit veel kleine twijgjes; vanbinnen wordt het huis bekleed met zacht mos. Daarmee isoleren ze het en is het comfortabel. Comfortabel? Inderdaad, ook dieren hechten waarde aan comfort. Eekhoorns vinden het net zo onprettig als wij als er tijdens hun slaap takken in hun rug prikken. Een zachte matras van mos garandeert een aangename nachtrust.

Uit het raam van mijn werkkamer zie ik regelmatig hoe dat zachte groene spul uit ons gras wordt getrokken en hoog de bomen in wordt getransporteerd. En ik zie nog iets: zodra in het najaar de eikels en beukenootjes uit de bomen vallen, verzamelen de dieren die voedingsrijke zaden om ze een paar

meter verderop in de grond te begraven. Daar moeten ze in de winter als reserve dienen. Eekhoorns houden namelijk geen echte winterslaap, maar brengen die dagen vooral dommelend in een winterrustplaats door. Hun lichaam verbruikt daarbij minder energie, maar wordt niet helemaal uitgezet, zoals bijvoorbeeld bij de egel. Telkens weer wordt de eekhoorn wakker en krijgt honger. Dan klautert hij snel uit de boom naar beneden en zoekt een van zijn vele voedselverstopplaatsen. Hij zoekt en zoekt en zoekt. Op het eerste gezicht ziet het er koddig uit dat het diertje het zich probeert te herinneren. Hij graaft een beetje hier en wroet een beetje daar, en tussendoor gaat hij telkens weer rechtop zitten alsof hij een denkpauze inlast. Het is ook wel heel lastig; het landschap is sinds de herfst optisch immers flink veranderd. Bomen en struiken zijn hun blad kwijtgeraakt, het gras is verdord en tot overmaat van ramp heeft de sneeuw vaak alles in camouflerende witte watten verpakt. En terwijl het vertwijfelde eekhoorntje verder zoekt, krijg ik medelijden. Nu maakt de natuur een meedogenloze indruk en een groot deel van de vergeetachtige diertjes, vooral de jongen van dit jaar, maakt het volgende voorjaar niet mee, omdat ze verhongeren. Vervolgens tref ik in de oude beukenreservaten kleine plukjes uitlopende beuken aan. Ze zien eruit als vlinders op kleine steeltjes en normaal zie je die beukenkinderen alleen in hun eentje. Ze verschijnen dan als plukjes op plekken waar de eekhoorn ze niet meer heeft opgehaald, vaak uit vergeetachtigheid, met de beschreven fatale gevolgen voor het dier.

De eekhoorn is voor mij echter ook een uitstekend voorbeeld van het feit hoe wij de dierenwereld in hokjes indelen. Met zijn donkere kraalogen is hij o zo schattig, hij heeft een zacht roodachtig gekleurd vel dat tot de verbeelding spreekt (maar er zijn ook bruin-zwarte varianten) en hij is voor ons mensen niet bedreigend. Uit de vergeten eikelbewaarplassen ontkiemen in het voorjaar jonge boompjes, zodat hij ook als

stichter van nieuwe bossen kan worden beschouwd. Wat zijn lievelingskostje is, daar denken we dan liever niet aan: vogelkinderen. Want ook zulke strooptochten kan ik vanuit het raam van mijn werkkamer in de houtvesterswoning observeren. Als in het voorjaar een eekhoortje via een stam omhoog klimt, heerst er grote opwinding onder de kleine kolonie kramsvogels die in de oude dennen bij de oprit broedt. Ze fladderen snaterend en tsjakkend om de bomen heen en proberen de indringer te verjagen. Eekhoorns zijn hun doodsvijanden, die grijpen zonder ermee te zitten de ene met dons bedekte jonge vogel na de andere. Zelfs nestholen bieden de kleintjes maar beperkt bescherming, want met hun slanke pootjes, met lange, scherpe klauwen, hengelen eekhoorns de goed beschermd gewaande vogeltjes ook uit holle bomen.

Zijn eekhoorns dan toch eerder slecht dan goed? Het een noch het ander. Een gril van de natuur heeft ertoe geleid dat ze een beroep doen op ons beschermingsinstinct en daardoor positieve emoties oproepen. Dat heeft met goed of nuttig niets te maken. De andere kant van de medaille, het doden van de door ons ook geliefde zangvogels, is echter ook niet slecht. De eekhoorns hebben honger en moeten ook hun jongen verzorgen, die afhankelijk zijn van voedingsrijke moedermelk. Zouden eekhoorns in hun eiwitbehoefte voorzien door rupsen van koolwitjes te eten, dan zouden we enthousiast zijn. Dan zou onze emotionele balans voor honderd procent positief uitvallen, want die lastpakken storen ons bij het kweken van groenten. Maar rupsen van koolwitjes zijn ook jongen – in dit geval van vlinders – en alleen omdat die toevallig van dezelfde planten houden als die wij voor onze voeding op het oog hebben, is het doden van vlinderbaby's nog lang geen weldaad voor de natuur.

Onze hokjes interesseren eekhoorns geen fluit. Die hebben het er te druk mee om zichzelf en hun soort in de natuur te behouden en vooral één ding te hebben: plezier in het leven.

Maar terug naar de moederliefde van de rode deugniet: zou een eekhoorn echt zoiets kunnen voelen? Zo'n sterke liefde dat zij haar eigen leven opzijzet voor dat van haar kroost? Is het niet alleen maar een stoot hormonen die door haar aderen raast en op die manier tot een voorgeprogrammeerde zorg leidt? De wetenschap neigt ertoe om zulke biologische processen te degraderen tot dwangmatige mechanismen. Laten we, voor we de eekhoorn en andere soorten in zo'n wel erg nuchter hokje stoppen, een blik op de menselijke moederliefde werpen. Wat gebeurt er in de lichamen van moeders als ze een zuigeling in hun armen houden? Is moederliefde aangeboren? Het antwoord van de wetenschap luidt: ja en nee. Die liefde is niet aangeboren, maar wel de voorwaarden om haar te kunnen ontwikkelen. Kort voor de bevalling wordt het hormoon oxytocine uitgescheiden, dat sterke bindingen mogelijk maakt. Daarnaast komen er grote hoeveelheden endorfine vrij, die pijnstillend en angstdempend werken. Die cocktail van hormonen bevindt zich ook na de bevalling nog in het bloed, en zo wordt de baby begroet door een volkomen ontspannen, positief gestemde moeder. Het voeden brengt de productie van oxytocine nog verder op gang en de moeder-kindbinding kan daardoor sterker worden. Op soortgelijke wijze vergaat het veel diersoorten, ook de geiten die mijn gezin en ik bij onze houtvesterswoning houden (die overigens ook oxytocine produceren). Bij hen begint het leren kennen van het lam met het aflikken van het geboorteslijm. Die handeling verstevigt de binding; bovendien mekkert de moeder zachtjes en krijgt een hoog, iel antwoord van haar kinderen terug, zodat de stemmen over en weer in het geheugen gegrift raken.

Maar o wee als het slijmprocedé niet goed verloopt! Voor de bevalling komen de dieren van onze kleine kudde in een aparte box om in alle rust te kunnen baren. De deur daarvan heeft boven de grond een kleine spleet, en bij een van de bevallingen gleed daar een wel heel klein lammetje doorheen. Voor we dat

ongelukje hadden bemerkt, verging er kostbare tijd waarin het slijm al was opgedroogd. Het gevolg: ondanks alle pogingen accepteerde de moedergeit haar lammetje niet meer – er kon dus geen moederliefde meer ontstaan. Bij de mens gaat het vaak net zo: als zuigelingen in ziekenhuizen na de bevalling langere tijd van hun moeder worden gescheiden, neemt de kans toe dat de moederliefde uitblijft. Maar niet zo sterk en dramatisch als bij geiten, want mensen kunnen moederliefde aanleren en zijn niet alleen afhankelijk van hormonen. Anders zouden adopties helemaal niet mogelijk zijn, want bij dat proces ontmoeten de voor elkaar onbekende moeders en kinderen elkaar vaak pas jaren na de bevalling.

Aan de hand van adopties kunnen we het beste testen of moederliefde te leren valt en toch niet slechts een instinctieve reflex is. Maar voor we dat grondig gaan onderzoeken, wil ik eerst graag belichten hoe instincten in elkaar zitten.

Instincten – inferieure gevoelens?

Ik hoor vaak dat het niet zinvol is om de gevoelens van dieren met die van mensen te vergelijken, omdat dieren altijd instinctief handelen en voelen en wij juist bewust. Laten we voor we ons gaan bezighouden met de vraag of instinctief handelen inferieur is aan bewust handelen eerst eens kijken wat instincten eigenlijk zijn. Onder dit begrip schaart de wetenschap gedragspatronen die onbewust verlopen – er liggen dus geen denkprocessen aan ten grondslag. Die patronen kunnen genetisch zijn vastgelegd of zijn aangeleerd; wat ze allemaal gemeen hebben is dat ze heel snel verlopen, omdat ze de cognitieve processen in het brein omzeilen. Vaak komt dat door hormonen die door een bepaalde aanleiding (bijvoorbeeld boosheid) worden uitgescheiden en vervolgens lichamelijke reacties veroorzaken. Zijn dieren dan volautomatisch gestuurde biorobots? Voor we hier een overhaast oordeel vellen, moeten we eerst naar onze eigen soort kijken. Ook wij zijn niet gespeend van instinctieve handelingen, integendeel. Denk maar eens aan een hete kookplaat. Als je daar per ongeluk je hand op legt, zul je die bliksemsnel weer terugtrekken. Dan ga je niet eerst bewust nadenken, zo van: het ruikt hier een beetje vreemd naar gebakken vlees en mijn hand doet ineens erg zeer. Ik kan hem waarschijnlijk maar beter terugtrekken. Nee, dat gebeurt allemaal volkomen automatisch en zonder bewuste beslissing. Ook wij mensen hebben dus instincten; de vraag is alleen hoezeer ze ons dagelijks leven bepalen.

Om wat licht in de duisternis te brengen kunnen we kijken naar recent hersenonderzoek. Het Max Planck Instituut in Leipzig publiceerde in 2008 verrassende resultaten. Met behulp van fMRI-scanners die de hersenactiviteit op de computer zichtbaar kunnen maken, werden testpersonen geobserveerd tijdens een beslissing (ze moesten met hun linker- of hun rechterhand op een knop drukken). Tot zeven seconden voordat de testkandidaten hun bewuste beslissing hadden genomen was uit de hersenactiviteit al duidelijk af te leiden tot welk resultaat ze zouden komen. De handeling werd dus al ingeleid, terwijl de proefpersonen er nog over nadachten welke beslissing ze moesten nemen. Het was dus niet het bewustzijn maar het onderbewustzijn dat de handelingsimpuls uitlokte. Het bewustzijn leverde een paar seconden later alleen nog maar de verklaring.

Omdat het onderzoek naar dat soort processen nog in de kinderschoenen staat, kunnen we nog niet zeggen hoeveel procent van onze beslissingen en wat voor soort besluiten op die manier plaatsvinden, en of we ons tegen door het onderbewustzijn vastgelegde processen kunnen verzetten. Het is in elk geval verbazingwekkend dat onze zogenaamde vrije wil vaak achter de realiteit aan komt hinken. Hij levert hier eigenlijk alleen nog een verontschuldiging voor ons snel gekrenkte ego, dat – omdat het op die manier wordt bevestigd – te allen tijde het gevoel heeft de situatie meester te zijn.¹

In veel gevallen regeert dus de oppositie, ons onderbewustzijn. Hoeveel ons verstand bewust regelt is uiteindelijk ook om het even, want dat zo'n groot deel van onze reacties instinctief is, wat wellicht verrassend lijkt, laat immers alleen zien dat de beleving van angst, verdriet, vreugde en geluk niet wordt verstoord doordat die door instincten wordt getriggerd; het is alleen zo dat die emoties niet actief op gang worden gebracht. Dat doet geen afbreuk aan de intensiteit van die gevoelens. Wat nu duidelijk wordt is dat emoties de taal

van het onderbewustzijn zijn en ons in ons leven helpen om niet te verdrinken in de vloed van informatie. Doordat het pijn doet als je hand een hete kookplaat aanraakt, kun je zonder tijdverlies reageren. Geluksgevoelens versterken positieve handelingen, angst beschermt je om verstandelijk een beslissing te nemen die gevaarlijk zou kunnen zijn. Alleen de paar problemen die door nadenken kunnen en zouden moeten worden opgelost, dringen in ons bewustzijn binnen en kunnen daar in alle rust worden geanalyseerd.

Gevoelens zijn dus principieel verbonden met het onderbewustzijn en niet met het bewustzijn. Als dieren geen bewustzijn zouden hebben, dan betekende dat alleen dat ze niet konden nadenken. Over een onderbewustzijn beschikt echter elke diersoort en omdat dat sturend moet ingrijpen, heeft elk dier noodgedwongen ook gevoelens. Instinctieve moederliefde kan dus helemaal niet inferieur zijn, omdat een andere vorm van moederliefde niet eens bestaat. Het enige verschil tussen dieren en mensen is dat wij moederliefde (en ook andere gevoelens) bewust kunnen activeren – bijvoorbeeld bij een adoptie. Daarbij kan er geen sprake zijn van een door de bevalling automatisch ontstane verbinding tussen ouders en kind, omdat het eerste contact immers vaak veel later tot stand komt. Toch ontstaat er in de loop van de tijd instinctieve moederliefde, inclusief de bijbehorende cocktail van hormonen in het bloed.

Is het ons dan gelukt om eindelijk een emotionele menselijke enclave te vinden waar dieren niet binnen kunnen komen? Laten we nog één keer naar de eekhoorn kijken. Canadese onderzoekers hebben zijn familieleden bij de Yukon gedurende een periode van twintig jaar geobserveerd. Ongeveer zeventuizend dieren maakten deel uit van het onderzoek, en hoewel eekhoorns solisten zijn was er sprake van vijf gevallen van adoptie. Het betrof echter altijd verwante eekhoornkinderen die door een andere moeder werden opge-

voed. Er werden alleen nichten, neven of kleinkinderen geadopteerd; het altruïsme van eekhoorns kent dus duidelijk grenzen. Zuiver evolutionair gezien brengt dat voordelen met zich mee, omdat dan veel op het eigen genetisch materiaal lijkend materiaal kan worden behouden en doorgegeven.² Bovendien zijn vijf gevallen in twintig jaar niet bepaald doorslaand bewijs voor een fundamenteel adoptievriendelijke houding. Laten we dus bij andere soorten gaan kijken.

Hoe staat het met honden? In 2012 haalde de Franse bulldog Baby de voorpagina. Baby woonde in een dierenopvang in Brandenburg waar op een dag zes biggetjes werden binnengebracht. De zeug was waarschijnlijk door jagers doodgeschoten en zonder moeder hadden de gestreepte piepkleine beestjes geen enkele kans om te overleven. Op de boerderij kregen de dieren vette melk – en liefde. De melk kwam uit het flesje van de verzorgers, en de liefde en warmte kwamen van Baby. De bulldog adopteerde zonder aarzelen het hele stel en liet ze lekker tegen haar aan gekropen bij zich slapen. Ook overdag hield ze het stelletje druktemakers zorgvuldig in de gaten.³ Is dat een echte adoptie? De jongen werden tenslotte niet gezoogd, maar dat is ook bij menselijke adoptiekinderen niet het geval. En er zijn zelfs verhalen over honden, zoals het Cubaanse teefje Yeti, die dat wel doen. Yeti's pups werden op één na weggegeven, zodat het dier veel melk overhad. Omdat op de boerderij tegelijkertijd een paar varkens hadden geworpen, adopteerde Yeti meteen veertien biggetjes, hoewel hun moeders nog leefden. Die volgden hun nieuwe moeder over het erf en het belangrijkste: ze werden gezoogd.⁴

Was dat een bewuste vorm van adoptie? Of was het alleen maar zo dat Yeti overtollige moedergevoelens had, die ze op de biggetjes projecteerde? Dat zijn vragen die je ook bij menselijke adopties zou kunnen stellen, waarbij de eigen sterke gevoelens een doel zoeken en vinden. Zelfs het houden van honden en andere huisdieren kan met adopties tussen ver-

schillende diersoorten vergeleken worden – heel wat viervoeters vormen immers een bijna volwaardig lid van het gezin.

Er bestaan echter ook andere gevallen waarbij overtollige hormonen of te veel melk niet de drijfveer kunnen zijn. De kraai Moses is daarvan een vertederend voorbeeld. Als vogels hun broedsel verliezen hebben ze van nature nog een mogelijkheid om hun opgekropte driften af te reageren: ze kunnen van voren af aan beginnen en opnieuw gaan broeden. Maar een alleenstaande kraai als Moses heeft geen reden om andere dieren te gaan bemoederen, en toch zocht hij daarvoor ook nog uitgerekend een potentiële vrouwelijke vijand uit: een huiskat. Ik geef het toe: het katje was nog best klein en bovendien heel hulpeloos, want kennelijk was het haar moeder kwijt en had al een hele tijd nauwelijks te eten gehad. Het rondzwervende dier dook op in de tuin van Ann en Wally Collito. Zij woonden in een huisje in North Attleboro, Massachusetts, en waren getuige van een aantal bijzondere dingen, want er was een kraai bij het katje die het jong kennelijk beschermde. De vogel voerde het weeskind met regenwormen en kevers, en natuurlijk keken ook de Collito's niet werkeloos toe en gaven het katje ook te eten. Zelfs toen het beest volwassen was geworden bleef de vriendschap tussen de kraai en de huistijger bestaan, tot de vogel na vijf jaar verdween.⁵

Maar nog één keer terug naar de instincten. Of moedergevoelens nu worden getriggerd door bevelen van het onderbewustzijn of door bewuste overwegingen zorgt naar mijn mening niet voor een kwalitatief verschil. Het vóélt tenslotte in beide gevallen gelijk. Vaststaat dat bij de mens beide voorkomen, waarbij hormonaal getriggerde instincten waarschijnlijk de meest voorkomende variant zijn. Zelfs als dieren moederliefde niet bewust kunnen oproepen (hoewel de adoptie van dierenkinderen van een andere soort ons aan het denken zou moeten zetten), blijft de onderbewuste variant altijd nog over, en die is minstens even mooi en intens. De eekhoorn-

moeder die haar jong om haar hals over het zinderend hete grasveld droeg, deed dat vanuit diepe liefde – iets wat die ervaring voor mij achteraf nog des te mooier maakt.